

Egy fejezet a nemzeti színjátszás történetéből

A székesfehérvári színtársulat 1818—1825

Jelige:
Cisztercisták

Ebben az épületben volt hajdan az első állandó magyar színház.

Az előzmények. Az 1818-as színtársulat megalakulása

186. A Cisztercita Gimnázium nagyterme. 1930-as évek. NY

- Nevelő célú, vallásos tárgyú iskoladrámák bemutatása a volt jezsuita, ma ciszterci gimnáziumban
- A helyszín az Oskola utcai épület díszterme, a mai Vörösmarty Mihály Könyvtár Olvasóterme
- A nemzettudat kibontakozása: az 1790-es években Kelemen László együttese Székesfehérvárott
- 1818: Balog István színtársulata
- A vármegye: három évre szóló pénzalap megteremtése a színpadnak városunkban történő fenntartására

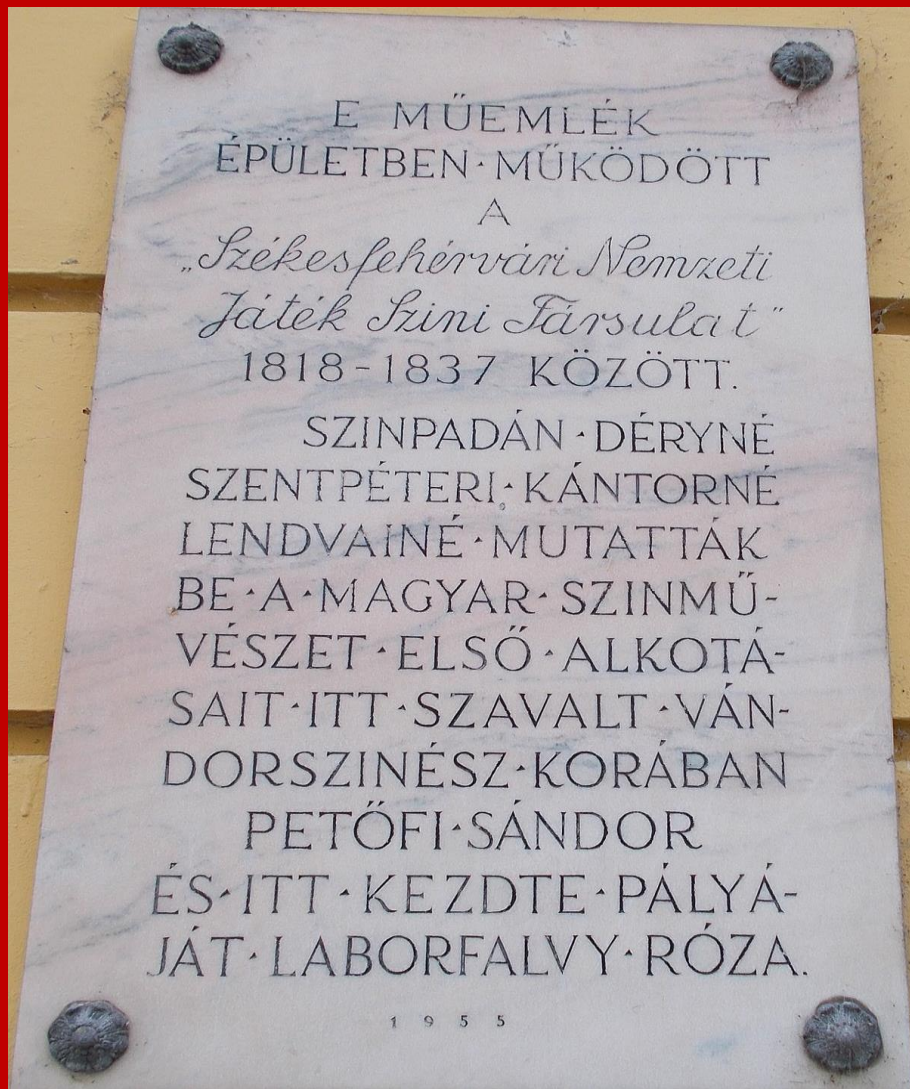
A megyei vezetés a színtársulat ügyeinek koordinátora

- A játékszíni bizottság feladatai: szervezés, pénzkezelés, propaganda, díszletezés
- A társulat **főigazgatója Kolosváry Pál** főszolgabíró
- A **díszletigazgató Bajzáth György** aljegyző
- Jelentősek a **természetbeni juttatások** (a Pelikán-fogadó nagytermének berendezése, a jelmeztár egy része ...)
- Néhány művész:
Éder György, Horváth József, Komlóssy Ferenc, Balogné, Kántorné, Szilágyi Pál
- A **színészek szállása Bajzáth György** Szent István téri házában
- **Vendégjátékok** a dunántúli vármegyékben
- A **legnevesebbek az 1819—1820-as pesti fellépések**

A hagyomány szerinti ún. Bajzáth-ház

A Pelikán-fogadó

- Kossuth utca 15.
- Utcai, földszinti helyiségeiben a vendéglő, udvari részén, a kaputól balra a színházterem
- „A színházat igen csinosnak találtam, jól van világítva, erős thermolámpával a közepén, mint a pesti vagy a budai jól ellátott színházban [...] A függöny igen szép festésű ...”
(Ürményi József főispán, 1818)

Az 1819-es vendégjátékok Pesten.

Egy „tatári” mű és egy megghiúsított ősbemutató

- Tavaszi és őszi vendégszereplés
- *Kisfaludy Károly A tatárok Magyarországon* című darabjának előadása a Német Színházban
- A szomorújáték a **nemzeti érzés ébresztője**
- A szerző önkritikus epigrammája:

*„Sok haza-puffogatás, ok semmi, de szörnyü magyarság.
Bundás indulatok: oh be tatári műv ez!”*

- A cenzúra véleménye a társulatunknak ajánlott *Bánk bán*ról:
Katona József műve nem előadható; politikai szempontból veszélyes

PESTEN

Ma Tsütörtökön September 28-dik napján 1820
A' Székesfejérvári Nemzeti Színjatszó Társaság által
előadattatik :

A' TATÁROK
MAGYAR ORSZÁGBAN

Eredeti Vitézi Játék 4 felvonásban
Írta Kisfaludi Kisfaludy Károly.

Személyek.

Kajuk, Tatárok fővezére	Bálint Vár Hadnagy ifj. Nagy Ur.
Nagy Ur	Orbán, zászlós ..... Szilágyi Ur.
Zelnira, a leánya	Orangzeb, egy Tatár
Balogné Ifju Assz.	osztály vezető ... Tóth Ur.
Bebek 'Sigmond, Szádvárnak Ura	Balás 'Sigmond
Horváth Ur.	szolgája ..... Demény Ur.
Emelka, a leánya	Kohuth ..... } kunok Komlóssy Ur.
Kántorné Ifj. Assz.	Batu ..... } Murányi Ur.
Himfi Elek, 'Sigmond nevelt fia	Tatár Tiszt ..... Gyórfi Ur.
Kőszeghy Ur.	Magyar Katona .... Király Ur.

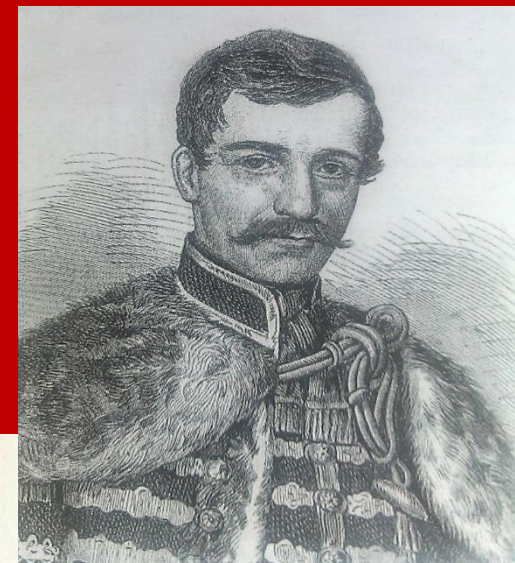
Tatár népek. Szádvári Katonaság.

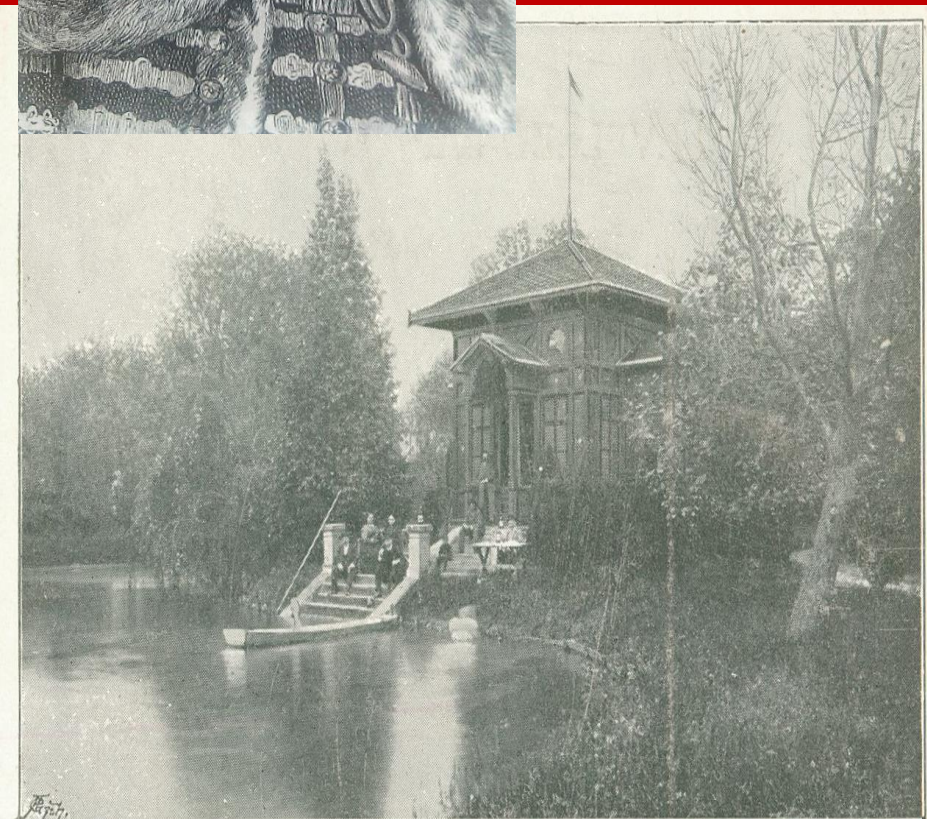
A' játék előtt el fog énekelteni azon esmérertes Népének
»Tartsa Isten Királyunkat« stb.

A „Tatárok” plakátja (1820)

Az első tájelőadás: a népszerű *vitézi játék*

Bajzáth György

- Nyáron a közönség a birtokain vagy fürdőhelyeken
- A társulat: vidéki előadások
- **1819. augusztus 15.: az első magyarországi szabadtéri bemutató a mohai savanyúvíz mellett, Bajzáth György birtokán**
- Möller: Gróf Waltron vagy A szubordináció (alárendelés).
- Katonai díszszemle, épített várkulisszák ostroma és felgyújtása
- A harci jelenetekhez katonai statisztéria igénybevétele
- Erkölcsi siker
- A következő években is tájelőadások, kevesebb bevétellel

A mohai Ágnes-forrás

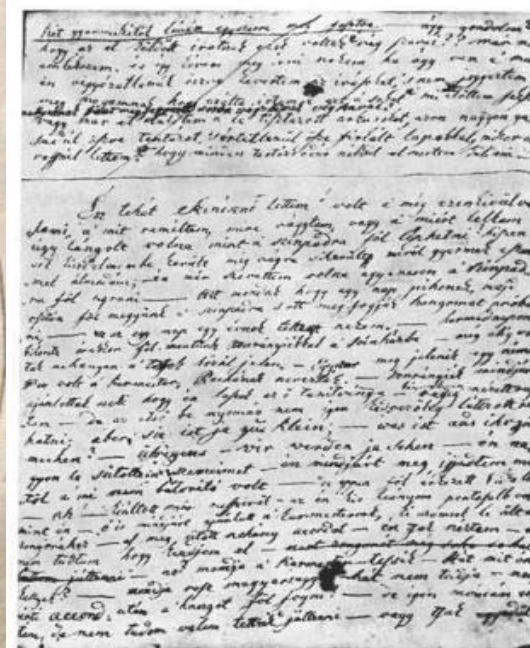
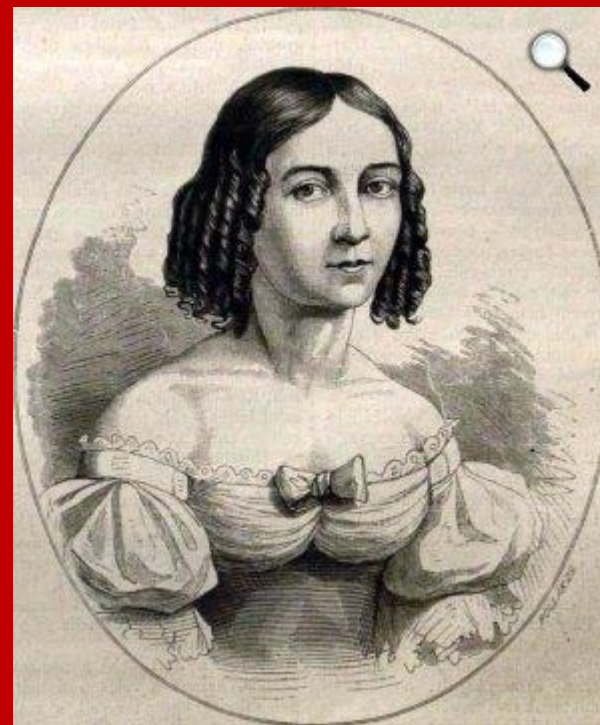
- Néhány fős hivatásos zenekar
- Alkalmi zenészek (egyházi és katonamuzsikuskok) közreműködése

- 1821-ben társulatunk tagja

Déryné Széppataki Róza

- Zenés egyvelegek és olyan alkotások a műsoron, melyeket előző társulataitól hoz magával
- Operaénekesek hiánya
- Déryné a *magyar Catalani*, aki „megmenti nemzetünk becsületét” a pesti Német Színházban (Jókai: Egy magyar nábob, *A színházi csata* című fejezet)

Székesfehérvár zenei élete a XIX. század elején. *A magyar Catalani*

Részlet Déryné naplójából

Déricske, azaz Déryné Széppataki Róza

Részlet Déryné naplójából

Kántuska: a társulat heroinája (hősnője)

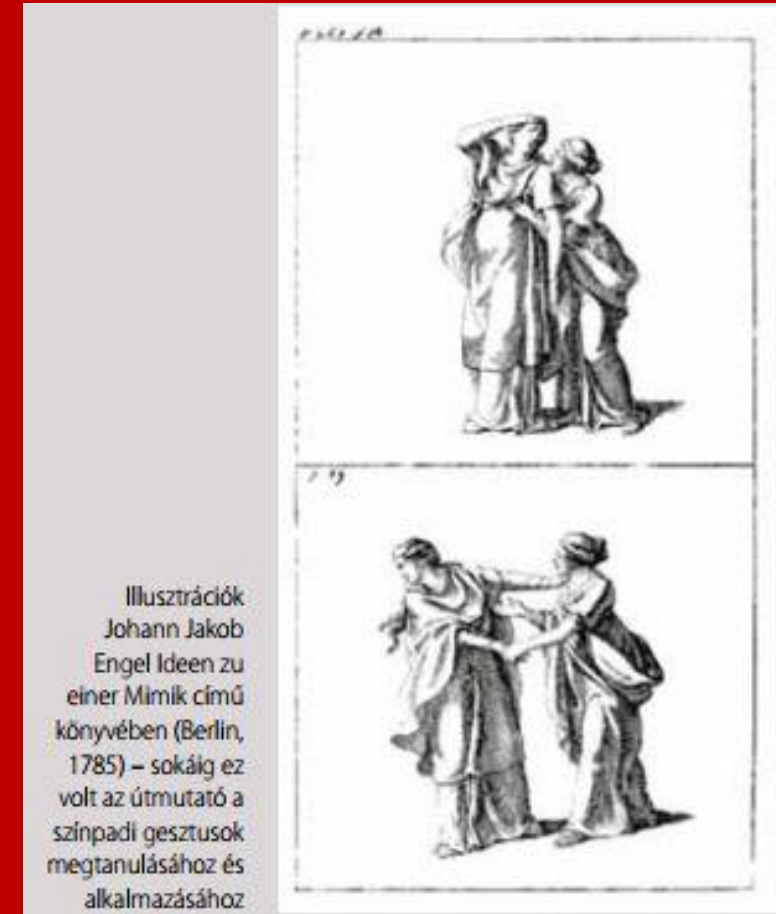
Kántorné Engelhardt Anna

- **Kántorné Engelhardt Anna** a kor kiváló tragikája
- Kiváltsága: csak prózai szerepek játszása
- Híres alakítása Grillparzer Sapphójának címszerepe
- Dérynével kölcsönös az elismerés
- A színésztársaságban *Déricske*, illetve *Kántuska*
- „A színészek jók, néhány közülük olyan, hogy mint mondani szokás, már jobb nem lehet.”
(*Ürményi József levele*)

Szerzők, fizetési rendszer, segédszemélyzet, jutalomjáték

- Sok bemutató, kevés magyar dráma
- **Kotzebue, Calderon, Metastasio**: a német átlagműsor átköltése és játszása
- A műsorpolitika változása: **vitézi és szomorújáték**, magyar tematika
- **Kisfaludy Károly vígjátékai** közönséget teremtenek a műfajnak;
először a fehérvári színészek bemutatóin (*A kérők*).
- **Havi fizetés**; Déryné és Kántorné 100-100 forintot keres
- **Segédszemélyzet**:
súgó, színlapkihordó, fodrász, jegyszedők, öltöztetőnő
- **Jutalomjáték**: a vezető színészek az általuk kiválasztott szerepben lépnek fel; a bevétel őket illeti

Segédkönyv a színpadi
gesztusok elsajátításához

Társulatunk a pozsonyi országgyűlésen. A bukás okai

A régi városi színház Pozsonyban

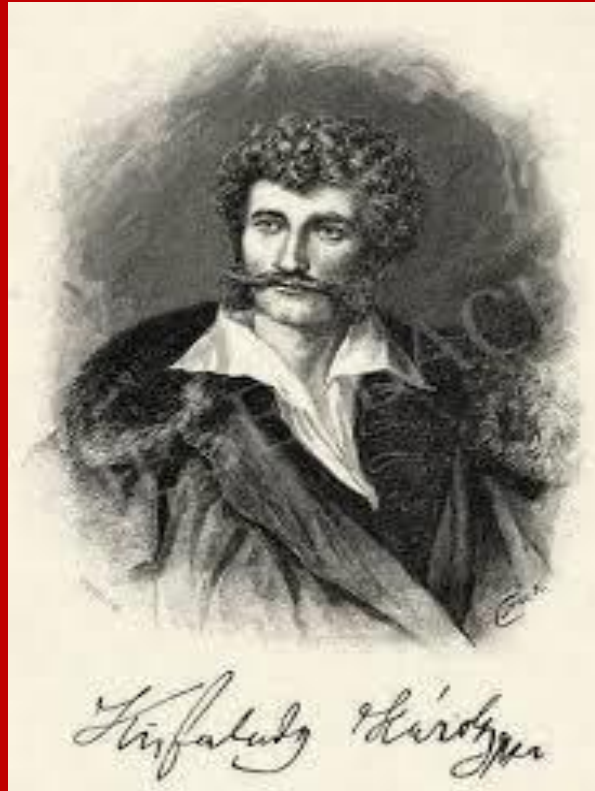
Ekhós szekér

- 1825, pozsonyi vendégszereplés: a megye erkölcsi támogatása és jelképes anyagi segítsége
- Az igazgatás célja a színjátszás országos állandósítása
- A társulat legjobb darabjainak előadása
- A gyér nézőszám és a színházterem magas bérleti díja miatt anyagi csőd
- **A rendi gyűlésen egymás mellett az akadémiai és a játékszíni eszme**
- Utóbbinak nincs Széchenyi Istvánhoz hasonló országos vezére
- A vándorszínészet folytatódása (1837-ig)

Összegzés

- A vármegyei igazgatás: anyagi és személyi feltételek hosszabb távú tervezése
- A hét évig működő társulat eredményei:
  1. **Kisfaludy Károly darabjainak sikeres, elsőkénti színrevitele**
  2. **Kántorné művészetének kibontakozása**
  3. **A magyar színészet és drámairodalom elismertetése Pesten**
  4. **Kísérlet a színészet állandósításának biztosítására**

A pesti Német Színház

Felhasznált irodalom és a képek forrásai

- Fejér megyei történeti évkönyv 18. Székesfehérvár, Fejér Megyei Levéltár, 1989. 305. p.
- Magyar színháztörténet 1790—1873 <http://mek.oszk.hu/02000/02065/html/1kotet/17.html> [2020. 11. 09.]
- Dr. Cenner Mihály: Magyar színészet Székesfehérvárott és Fejér megyében. Székesfehérvár, Vörösmarty Színház, 1972. 30-50. p.
- A Kisfaludy-epigramma http://ptg.apaczai.elte.hu/inf_kerettantv_20121025.pdf [2021. 02. 14.]
- Kerényi Ferenc: A régi magyar színpadon. Bp., Magvető Kiadó, 1981. 151., 212. p.
- Szilágyi Pál: Egy nagyapa regéi unokájának. Kor-, jellemrajzok s adomák a régi színvilágból. Pest, 1859-60. 34-44. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZAK_SZIN_Szk_uj_03/?pg=51&layout=s [2021.02.14.]
- Jókai: Egy magyar nábob, V-VI. fejezet http://mek.oszk.hu/05500/05572/html/jokaim_egymagvarnabob0006/jokaim_egymagvarnabob0006.html
http://mek.oszk.hu/05500/05572/html/jokaim_egymagvarnabob0007/jokaim_egymagvarnabob0007.html [2021. 02. 14.]
- Fábri Anna: Az irodalom magánélete. Bp., Magvető Kiadó, 1987. 382—383. p.
- Demeter Zsófia - Gelencsér Ferenc: Székesfehérvár anno ... Pillanatképek egy város életéből. Az István Király Múzeum Közleményei B. sorozat 38. szám. Székesfehérvár, 1990. 178-179. p. <https://mek.oszk.hu/08700/08759/08759.pdf> [2021. 02. 14.]
- Demeter Zsófia: A derék város. Székesfehérvár Anno ... 3. Székesfehérvár, 2017. 43-48. , 201-204. p.
- A Pelikán-fogadó <https://bit.ly/37dZc3W> [2021.02.14.]
- A Ciszterci Gimnázium díszterme
In: Demeter Zsófia - Gelencsér Ferenc: Székesfehérvár anno ... Pillanatképek egy város életéből. Az István Király Múzeum Közleményei B. sorozat 38. szám. Székesfehérvár, 1990., 119. p. <https://mek.oszk.hu/08700/08759/08759.pdf> [2021. 02.14.]
- A hagyomány szerinti ún. Bajzáth-ház https://erdekesfehervar.blog.hu/2018/08/23/szekesfehervar_legszebb_lakohazai [2021. 02.14.]
- Emléktábla az egykori Pelikán-fogadó falán <https://bit.ly/2U3G4yG> [2021. 02.14.]
- A „Tatárok Magyarországon” plakátja <https://docplayer.hu/112147301-A-szekesfehervari-nemzeti-szinjatszok-pesten-es-budan.html> [2021.02.14.]
- Bajzáth György arcképe <https://bit.ly/3ITDlQz> [2021.02.14.]
- A mohai Ágnes-forrás (parkrészlet) <http://konyvtar.vmk.hu/k/a2415-11.jpg> [2021. 02. 14.]
- Déryné arcképe <https://cultura.hu/kultura/225-eve-szuletti-deryne/> [2021. 02. 14.]
- Részlet Déryné naplójából <http://epa.hu/01400/01464/00007/pdf/214-246.pdf> [2021. 02. 14.]
- Kántorné arcképe: <http://www.elib.hu/02100/02139/html/sz13/71.html> [2021.02. 14.]
- Segédkönyv a színpadi gesztusok elsajátításához <https://nemzetiszinhas.hu/magazin/2017/09/1-132> [2021. 02.14]
- A rég városi színház Pozsonyban <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0017/21.html> [2021.02.14.]
- Ekhós szekér [Vadlúd-vadászat – Szoboszló képeskönyve \(szoboszlóképeskönyve.hu\)](http://vadlud-vadaszat-szoboszlóképeskönyve.hu) [20201.02.14.]
- Kisfaludy Károly arcképe <https://www.szinigazdasag.hu/tanulmanyok/37823-200-eves-reformkori-szinhazi-kiserlet-szekesfehervaron> [2021. 02. 14.]
- A pesti Német Színház <http://www.oszk.hu/kiallitasok/muzsak-teatrum-200-eve-pesti-nemet-szinhas> [2021. 02. 14.]